

بررسی مولفه های هویت ملی در کتاب ریاضی و آمار ۱ پایه دهمبتول موسی پور^۱**چکیده**

هدف پژوهش حاضر، بررسی هویت ملی در کتاب ریاضی و آمار (۱) پایه دهم رشته های ادبیات و معارف است. روش پژوهش تحلیل محتوای کمی و کیفی است. ابعاد هویت ملی در این پژوهش عبارتند از: نماد، ارزش، میراث فرهنگی، مشاهیر و شخصیت ها، وقایع و رخدادها، ملی. جامعه آماری کتاب ریاضی و آمار پایه دهم رشته های (ادبیات و معارف) می باشد. نتایج تحلیل کمی نشان می دهد که ۵۵ مورد به مفهوم هویت ملی اشاره شده است. در بین ابعاد هویت ملی، بعد میراث فرهنگی با ۳۸/۱۸ درصد (۲۱ مورد) بیشترین و بعد وقایع و رخدادها با ۱/۸۱ درصد (۱ مورد) از کمترین میزان فراوانی برخوردارند. نتایج تحلیل کیفی نشان دهنده، توجه به کتب و اماکن و بناها در بعد میراث فرهنگی و استفاده کم از احادیث و آیات و هنر و صنایع دستی می باشد همچنین در بعد ارزش ها، ارزش های اجتماعی بیشتر مورد تأکید قرار گرفته اند و در بعد مشاهیر و شخصیت ها به مشاهیر معاصر توجه نشده است.

کلمات کلیدی: هویت ملی، تحلیل محتوا، کتاب ریاضی و آمار ۱ پایه دهم.

^۱. مدرس دانشگاه فرهنگیان، ایران، نویسنده مسئول، mosapourbatool@gmail.com

دریافت: ۹۷/۶/۲۱ پذیرش: ۹۷/۷/۴

مقدمه

در روزگاری که از یک سو، مرزهای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در پرتو جهانی شدن، شکسته شده است و اثرپذیری و اثرگذاری فرهنگ ها بر یکدیگر، شتاب فزاینده ای گرفته و از سوی دیگر، هویت های مختلف در بستری از تبادل و تعارض قرار گرفته اند صیانت از هویت فردی، جمعی و ملی و در سایه آن حفظ استقلال فرهنگی و جلوگیری از ادغام آن در سایر فرهنگ ها و هویت های غالب و مسلط جهانی به مجاهدتی بس عظیم نیازمند است. امروزه آگاهی از هویت ملی و هویت یابی از مسایل اساسی و ضروری هر جامعه ای است.

جامعه ای که مردم آن، نگرش واقع بینانه و بر مبنای حقیقت نسبت به خود داشته باشند و بر موقعیت خویش آگاهی کامل داشته و نسبت به این موقعیت احساس مثبتی در آنها وجود داشته باشد از آسیب ها در امان مانده و برای پیشرفت و توسعه تلاش و پیگیری نموده و با ایجاد صمیمیت و همدلی جهان وطنی را توسعه داده و امنیت و آرامش را در سطح جهانی تجربه خواهند کرد [۶]. هر ملتی از جمله ملت ایران از مزیه ها و هویت ملی خاصی برخوردار است که او را از دیگر ملل جهان متمایز می سازد. هویت ملی ایران که خاص مردم ماست متشکل از ویژگی های تاریخی، سیاسی، محیط جغرافیایی، جهان بینی، نگرش، خواست ها، آرزوها، غم های مشترک، احساسات و اعتقادات ویژه می باشد. دارا بودن چنین فرهنگی به ملت ما تشخص و هویتی متفاوت از دیگران می بخشد [۵]. در نظام تعلیم و تربیت هویت یابی دانش آموزان از هر دو جنبه فردی و اجتماعی دارای اهمیت بوده و بسیاری از سعادت ها و شقاوت های فردی و اجتماعی را رقم می زند. نقش نظام آموزش در حل پدیده ی بحران هویت نسل آینده ی ایران به عنوان یکی از معضلات فرهنگی جامعه بسیار اساسی است. شناسایی، درک و تعریف دانش آموزان از ملت ایران و هویت ملی و احساس تعلق، وابستگی و وفاداری به آن می تواند ثمرات ارزنده ای در زندگی فردی و جامعه ایرانی داشته باشد از جمله فواید حاصل از آگاهی دانش آموزان از هویت ملی می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- رشد و تکامل انسان ها و افزایش اعتماد به نفس.
- ۲- ایجاد صمیمیت در نظام آموزشی.
- ۳- توسعه هوشیاری گروهی.
- ۴- اعتلای فرهنگی و ظهور تمدن و پیشرفت.
- ۵- شکل گیری هویت ملی مانعی در برابر تهاجم فرهنگی.
- ۶- مانعی عظیم در برابر پدیده فرار مغزها [۶].

در این میان نقش آموزش و پرورش، در کنار نهاد خانواده، در خور توجه جدی است. تأثیر این نهاد بر ذهن و روان مخاطبان، در زمره پایدارترین نوع اثربخشی اجتماعی و فرهنگی به شمار می رود. نقش این نهاد عظیم در شکل دهی به هویت ملی، حفظ و انتقال میراث فرهنگی ملت ها به نسل های آینده، ایجاد حس علاقه به سرزمین و میهن دوستی و در نهایت احیا و تکوین هویت ملی، نسبت به سایر نهاده بی بدیل و انکار ناپذیر است. نهاد آموزش و پرورش از طریق آماده کردن زمینه هایی برای پرورش افراد شایسته قادر است گام مهمی در این زمینه بردارد. آموزش و پرورش هر جامعه، عامل اساسی حفظ یکپارچگی فرهنگ و هویت ملی به شمار می رود. آموزش و پرورش کشور ما به منظور فراهم آوردن زمینه رشد همه جانبه ی شخصیت کودکان و نوجوانان، چه در محتوای کتاب های درسی و چه در فعالیت های فرهنگی فوق برنامه دانش آموزان مانند مسابقات فرهنگی، هنری و برنامه های اردو و بازدید از مراکز علمی - فرهنگی باید تدارکاتی جدی دیده، این فعالیت ها باید در راستای سیاست های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه در سطح کلان و سیاست های آموزش و پرورش در سطح خرد برنامه ریزی شوند و این برنامه ریزی باید به گونه ای طراحی و اجرا شود که بتواند نیازهای نوجوانان و جوانان

را از بعد هویت یابی در نظر گرفته، با نفوذ غیر مستقیم بر آنها به مشکل بحران هویت و عوارض ناشی از آن پایان دهد [۲]. در غیر این صورت، سرمایه های آموزش و پرورش در بخش تربیت میلیون ها جوان ایرانی که فردای این جامعه را در دست خواهند داشت به هدر خواهد رفت [۶]. در نظام آموزش و پرورش عوامل مختلف همچون معلم، کتاب های درسی، فضای آموزشی و مانند آن به شکل گیری هویت دانش آموزان کمک می نماید. با این وجود از بین عناصر آموزشی، کتب درسی نقش ویژه ای در هویت دهی دانش آموزان ایفا می نمایند و از مهم ترین ابزار آموزش و پرورش در انتقال و تعمیق هویت ملی در ذهن و شخصیت دانش آموزان هستند. از آنجا که کتاب های درسی تجلی گاه سیاست های فرهنگی، دینی، سیاسی و اجتماعی کشورهاست این سیاست ها باید به گونه ای سامان دهی و تدوین شود که خودشناسی ملی و هویت ملی دانش آموزان را افزایش دهد به عبارتی دیگر دانش آموزان را با چستی و مفهوم هویت در سطوح مختلف فردی، جمعی و ملی و مولفه ها و مصداق های آن آشنا سازد.

پژوهشگران مختلف، برای تحلیل مفهوم هویت ملی ابعاد گوناگونی از آن را در نظر گرفته اند. به عنوان مثال حاجیانی هفت بعد اجتماعی، تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، دینی، میراث فرهنگی یا فرهنگی، زبانی و ادبی تعیین می کند [۳]. خدایار و فتحی چهار بعد فرهنگ، تاریخ، قلمرو جغرافیایی-سیاسی، دین و مذهب را در نظر می گیرند [۴]. هاشمی و قربانعلی زاده [۸] پنج بعد برای هویت ملی در نظر گرفته اند که عبارتند از: نمادها، وقایع و رخدادها، ارزش ها، میراث فرهنگی و مشاهیر و شخصیت ها. همچنین در پژوهش [۷] از این پنج بعد هویت ملی برای بررسی کتاب ریاضی ۱ پایه دهم (رشته های ریاضی و تجربی) استفاده شده است.

در پژوهش حاضر از پنج بعد هویت ملی که توسط هاشمی و قربانعلی زاده بیان شده، استفاده شده است در ادامه به تعریف و شرح این پنج بعد میپردازیم.

نمادها: منظور از نماد چیزی است که جانشین یا بازنمود چیز دیگری باشد. نشانه نمادین به این معناست که رابطه دو مقوله از نوع قرارداد یا توافق اجتماعی است. به عبارت دیگر آنچه به عنوان نشانه ایرانی بودن مورد توافق است. مانند پرچم ایران، خلیج فارس و ... ارزش ها: منظور از ارزش، اندیشه ها و تصوراتی است که افراد یا گروه ها درباره آنچه مطلوب، پسندیده، خوب یا بد دارند. مانند حفظ منابع آب، تولید ملی، حجاب و ...

میراث فرهنگی: میراث فرهنگی به آثار مادی و معنوی به جا مانده از گذشته گفته می شود که بر هویت فرهنگی یک جامعه انسانی دلالت دارد و برای مطالعه جوامع، اقوام و ملل و نیز باز نشانی آثار مادی تمدن ها و سیر تشکیل و تکامل آنها سندی با ارزش به شمار می آید. مانند اماکن و بناها، احادیث و آیات، ...

مشاهیر و شخصیت ها: منظور اشخاص حقیقی یا اسطوره ای هستند که در زمینه های مختلف سیاسی، مذهبی، علمی و ... بر تاریخ ایران تأثیرات مثبت یا منفی گذاشته اند و بدین واسطه شناخته شده و مشهورند. این اشخاص از منشأ ایرانی برخوردارند و در غیر این صورت با بخشی از هویت ملی ایران پیوند ناگسستنی دارند. مانند امام خمینی (ره)، خیام و ...

وقایع و رخدادها: منظور وقایع و رخدادهای تأثیر گذار در زمینه های مختلف سیاسی، اجتماعی، مذهبی و ... است. عاملیت این وقایع به ملت یا حاکمیت ایران منتسب است و یا با حیطه هایی از هویت ملی پیوند ناگسستنی دارد. مانند ۲۲ بهمن و ... در این پژوهش میزان توجه به مولفه های هویت ملی در کتاب ریاضی و آمار ۱ پایه دهم (رشته های ادبیات و معارف) مورد بررسی قرار می گیرد.

سئوالات تحقیق

- ۱- به کدام نمادهای ملی و هر کدام به چه میزان در کتاب ریاضی و آمار ۱ پایه دهم (رشته های ادبیات و معارف) توجه شده است؟
- ۲- به کدام نوع از میراث فرهنگی و هر کدام به چه میزان در کتاب ریاضی و آمار ۱ پایه دهم (رشته های ادبیات و معارف) توجه شده است؟
- ۳- به کدام مشاهیر و شخصیت های ملی و هر کدام به چه میزان در کتاب ریاضی و آمار ۱ پایه دهم (رشته های ادبیات و معارف) توجه شده است؟
- ۴- به کدام نوع از ارزش های ملی و هر کدام به چه میزان در کتاب ریاضی و آمار ۱ پایه دهم (رشته های ادبیات و معارف) توجه شده است؟
- ۵- به هر یک از مولفه های هویت ملی در کتاب ریاضی و آمار ۱ پایه دهم (رشته های ادبیات و معارف) به چه میزان توجه شده است؟

چهارچوب نظری و مفهومی

در پاسخ به چستی هویت، تعاریف گوناگونی از دیدگاه های مختلف عرضه شده است. کلمه هویت از نظر لغوی به معنای هستی، وجود، ماهیت و سرشت است. این واژه را برای اولین بار اریکسون برای بیان مرحله ای از تحول جسمی و شخصیتی انسان که به هویت فردی معنا شده است به کار برد ولی بعدها به تدریج وارد سایر حوزه های علوم انسانی گردید. هویت در حقیقت مجموعه ای از علائم آثار مادی، زیستی، جامعه ای، فرهنگی و روانی است که موجب شناسایی فرد از فرد، گروه از گروه و اهلیتی از اهلیت دیگر می شود. هویت عامل شناسایی خود از خود و من از خود و نیز عامل شناسایی جامعه از خود و جامعه از من است. به طور کلی، آنچه وسیله شناسایی فرد باشد یعنی مجموعه خصایص فردی و خصوصیات رفتاری که از آن طریق، فرد برای خود و دیگران قابل تعریف و شناسایی گردد هویت نامیده می شود. « هویت » واژه ای است که امروزه توجه زیادی را به خود اختصاص داده و جایگاه ویژه ای در مطالعات و پژوهش های علوم انسانی یافته است. بسیاری از "بحران هویت" سخن گفته ابراز نگرانی می کنند و پژوهشگران و متفکران را به تأمل و چاره اندیشی فرا می خوانند [۵].

عالی ترین سطح هویت را هویت ملی توصیف کرده اند که در حقیقت وابستگی و تعلق یک فرد به یک «جامعه ملی» را نشان می دهد. این تعلق را می توان در احساس وفاداری به میهن، عشق به هموطنان و حراست از هویت ملی دانست که مانع سلطه دیگران بر سرزمین خود می شود و به پیشرفت علمی، ادبی، صنعتی و تقویت مبانی فرهنگی می انجامد. هویت ملی به معنای احساس تعلق و وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک در اجتماع ملی (جامعه کل) و در میان مرزهای تعریف شده سیاسی است. هویت ملی عبارت است از: «مجموعه ویژگی ها، وابستگی ها و پیوندهای جغرافیایی، تاریخی، فرهنگی، حماسی و قومی که زندگی انسانی را در بر می گیرند و عضو جامعه به آن می بالد و افتخار می کند» [۶].

در این مقاله، مولفه های هویت ملی که توسط هاشمی و قربانعلی زاده در نظر گرفته شده، استفاده کرده ایم این مولفه ها شامل خرده مولفه هایی نیز می باشند. مدل نظری مولفه های هویت ملی در جدول (۱) آمده است.

مولفه های هویت ملی	خرده مولفه ها
نمادها	نقشه ایران- میدان آزادی- الفبای فارسی- پرچم ایران- خلیج فارس
ارزش ها	اجتماعی- اقتصادی- اخلاقی و مذهبی
میراث فرهنگی	اماکن و بناها- هنر و صنایع دستی- مثل ها و عبارات- نظم و نثر ادبی- احادیث و آیات- کتب- مناسک و سنت ها
مشاهیر و شخصیت ها	-
وقایع و رخدادها	-

روش

روش تحقیق در این پژوهش، تحلیل محتوا است. روش تحلیل محتوا در بسیاری از زمینه های تحقیقاتی، روشی ارزشمند شناخته شده است. این روش قابلیت بسیاری برای جمع آوری و طبقه بندی مطالعات عینی دارد: « فکر بنیادی تحلیل محتوا عبارت است از قرار دادن اجزای یک متن، کلمه ها، جمله ها، پاراگراف ها و مانند آن بر حسب واحد هایی که انتخاب می کنیم در تعدادی مقوله که از پیش تعیین شده اند. کمیت کلمه ها، یا جمله ها یا پاراگراف ها و [۹]مانند آن ها بر حسب این مقوله ها، نتیجه تحلیل محتوا را معین می کنند»

در این پژوهش برای تحلیل محتوا، از روش های کمی و کیفی استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش، کتاب ریاضی و آمار ۱ پایه دهم متوسطه (رشته های ادبیات و معارف) می باشد.

نتایج

پرسش اول: به کدام نماد های ملی و هر کدام به چه میزان در کتاب ریاضی و آمار ۱ پایه دهم (رشته های ادبیات و معارف) توجه شده است؟
اطلاعات جدول (۲) نشان می دهد که ۵ نوع نماد ملی در کتاب ریاضی و آمار ۱ استفاده شده است که از بین این نمادها «میدان آزادی» شامل بیشترین تکرار می باشد.

جدول ۲: نماد های ملی در کتاب ریاضی و آمار ۱ و میزان توجه به هر کدام

نماد	فراوانی	درصد
نقشه ایران	۱	۱۲/۵
میدان آزادی	۴	۵۰
الفبای فارسی	۱	۱۲/۵
پرچم ایران	۱	۱۲/۵
خلیج فارس	۱	۱۲/۵
مجموع	۸	۱۰۰

پرسش دوم: به کدام نوع از میراث فرهنگی و هر کدام به چه میزان در کتاب ریاضی و آمار ۱ (رشته های ادبیات و معارف) توجه شده است؟ با استفاده از جدول (۳) نتیجه می گیریم که ۷ نوع میراث فرهنگی در کتاب ریاضی و آمار ۱ آمده است که از بین آن ها به اماکن و بناها و کتب توجه بیشتری شده است. به طوری که اماکن و بناها و کتب هر کدام با ۳۳/۳ درصد دارای بیشترین فراوانی می باشند. هنر و صنایع دستی، مثل ها و عبارات و احادیث و آیات هر کدام با ۴/۷۶ درصد دارای کمترین میزان توجه بوده اند.

جدول ۳: انواع میراث فرهنگی و میزان توجه به آنها در کتاب ریاضی و آمار ۱

نوع میراث فرهنگی	فراوانی	درصد
اماکن و بناها	۷	۳۳/۳
هنر و صنایع دستی	۱	۴/۷۶
مثل ها و عبارات	۱	۴/۷۶
نظم و نثر ادبی	۲	۹/۵۲
احادیث و آیات	۱	۴/۷۶
کتب	۷	۳۳/۳
مناسک و سنت ها	۲	۹/۵۲
مجموع	۲۱	۱۰۰

Archive of SID

پرسش سوم: به کدام مشاهیر و شخصیت های ملی و هر کدام به چه میزان در کتاب ریاضی و آمار ۱ (رشته های ادبیات و معارف) توجه شده است؟ اطلاعات جدول (۴) نشان می دهد که در کتاب ریاضی و آمار ۱ نام ۸ نفر از مشاهیر و شخصیت ها ذکر شده است و این اسامی ۱۰ بار تکرار شده اند که بیشترین تکرار مربوط به خیام و غیاث الدین جمشید کاشانی می باشد.

جدول ۴: مشاهیر و شخصیت ها در کتاب ریاضی و آمار ۱

مشاهیر و شخصیت ها	فراوانی	درصد
امام خمینی (ره)	۱	۱۰
خیام	۲	۲۰
غیاث الدین جمشید کاشانی	۲	۲۰
خواجه نصیرالدین طوسی	۱	۱۰
ابو علی سینا	۱	۱۰
خوارزمی	۱	۱۰
لقمان	۱	۱۰
علی اکبر ولایتی	۱	۱۰
مجموع	۱۰	۱۰۰

پرسش چهارم: به کدام نوع از ارزش های ملی و هر کدام به چه میزان در کتاب ریاضی و آمار ۱ (رشته های ادبیات و معارف) توجه شده است؟ یافته های جدول (۵) نشان می دهد که ارزش ها به سه بعد اجتماعی، اخلاقی و مذهبی و اقتصادی تقسیم شده اند. در مجموع ۱۵ نوع ارزش ملی ذکر شده است و تنوع در بعد ارزش های اجتماعی از همه نمایان تر است همچنین ارزش های اجتماعی با ۸ مورد تکرار، بیشترین فراوانی را دارا می باشند.

جدول ۵: انواع ارزش های ملی و میزان توجه به آن ها در کتاب ریاضی و آمار ۱

نوع ارزش ملی	فراوانی	درصد
اجتماعی	۸	۵۳/۳
اقتصادی	۴	۲۶/۶
اخلاقی و مذهبی	۳	۲۰
مجموع	۱۵	۱۰۰

پرسش پنجم: به هر یک از مولفه های هویت ملی در کتاب ریاضی و آمار ۱ (رشته های ادبیات و معارف) به چه میزان توجه شده است؟
 جدول (۶) نشان می دهد که در کتاب ریاضی و آمار ۱، در مجموع ۵۵ مورد به مولفه های هویت ملی اشاره شده است در بین ابعاد هویت ملی، بعد میراث فرهنگی با ۳۸/۱۸ درصد (۲۱ مورد) بیشتر از سایر ابعاد مورد توجه قرار گرفته است و کمترین میزان مربوط به بعد وقایع و رخدادها با ۱/۸۱ درصد (۱ مورد) تعلق دارد.

جدول ۶: میزان توجه به مولفه های هویت ملی در کتاب ریاضی و آمار ۱

مولفه ها	مشاهیر و شخصیت ها	ارزش ها	میراث فرهنگی	نمادها	وقایع و رخدادها	مجموع
فراوانی	۱۰	۱۵	۲۱	۸	۱	۵۵
درصد	۱۸/۱۸	۲۷/۲	۳۸/۱	۱۴/۵	۱/۸۱	۱۰۰

نتیجه گیری

آموزش و پرورش کشور، یکی از زیربنایی ترین نهادهای کشور می باشد که می تواند نقش مهمی در تحکیم و تقویت هویت ملی در افراد جامعه ایفا نماید. تا آنها آمادگی روانی و رفتاری به منظور زندگی اولیه مدنی و شهروندی خود را، پیدا نموده و تعلق و عشق به میهن و زندگی افتخار آمیز در آن را در نزد خود پیوراند و تقویت نمایند. بنابراین دست اندرکاران آموزش و پرورش باید با دقت نظر و اعمال حساسیت نسبت به هویت ملی به تهیه و تنظیم محتوای کتب درسی پردازند تا بتوانند در دانش آموزان اعتقادی را به وجود آورند تا هویت فردی و ملی خود را شناخته، و به آن احساس دلبستگی، تعلق و افتخار نمایند. نتایج پژوهش نشان داد که در مجموع از ۵۵ مورد توجه به مولفه های هویت ملی، ۱۰ مورد (۱۸/۱۸ درصد) به مشاهیر و شخصیت ها، ۱۵ مورد (۲۷/۲ درصد) به ارزش ها، ۲۱ مورد (۳۸/۱ درصد) به میراث فرهنگی، ۸ مورد (۱۴/۵ درصد) به نمادها، ۱ مورد (۱/۸۱ درصد) به وقایع و رخدادها اختصاص داده شده است. نتایج تحلیل کیفی نشان می دهد که در بعد میراث فرهنگی، به کتب و اماکن و بناها توجه خاصی شده ولی در مورد هنر و صنایع دستی، مثل ها و عبارات و احادیث و آیات بسیار محدود اشاره شده است. در مولفه مشاهیر و شخصیت ها، به شخصیت های معاصر توجه نشده است. در بعد ارزش ها نیز بیشتر توجه به ارزش های اجتماعی بوده است.

منابع

- [۱] امیری، حمیدرضا و همکاران، ریاضی و آمار ۱ پایه دهم (ادبیات و معارف)، دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی، سازمان پژوهش و برنامه ریزی، وزلرت آموزش و پرورش، ۱۳۹۵.
- [۲] بروجردی، مهرزاد، فرهنگ و هویت ایرانی در فراسوی مرزها، فصلنامه مطالعات ملی، ۵، ۳۳۰-۳۱۷، ۱۳۷۹.
- [۳] حاجیانی، ابراهیم، تحلیل جامعه شناختی هویت ملی و طرح چند فرضیه، فصلنامه مطالعات ملی، ۵، ۲۲۸-۱۹۳، ۱۳۷۹.
- [۴] خدایار، ابراهیم، فتحی، اعظم، هویت ملی در کتاب های درسی آموزش و پرورش، مورد مطالعه: مقطع متوسطه، فصلنامه مطالعات ملی، ۳۵، ۵۲-۲۷، ۱۳۸۷.
- [۵] صالحی، ابراهیم، شکیباییان، طناز، بررسی میزان توجه به مولفه های هویت ملی در کتاب های درسی دوره آموزش ابتدایی، فصلنامه مطالعات ملی، ۱، ۸۵-۶۳، ۱۳۸۶.
- [۶] فیاض، ایراندخت، ایمانی، فریبا، بررسی نمادهای هویت ملی در کتاب های درسی تاریخ و علوم اجتماعی دوره متوسطه رشته های علوم انسانی، تجربی و ریاضی فیزیک در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸، فصلنامه روانشناسی تربیتی، ۱۷، ۶۳-۲۹، ۱۳۸۹.
- [۷] موسی پور، منصوره، هویت ملی در کتاب ریاضی (۱) پایه دهم متوسطه در سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۵، پویش در آموزش علوم پایه، ۳، ۱۳۹۶.
- [۸] هاشمی، سید ضیاء، قربانعلی زاده، مزده، هویت ملی در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، فصلنامه مطالعات ملی، ۴، ۷۱-۴۹، ۱۳۹۳.
- [۹] هولستی، ال، آر، تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۰.